

kakšnih vélikih umetnin, njihov namen je bilo preprosto, lahko razumljivo, vendar pripunno navdušujoče sporočilo. To se mu je posrečilo, čeprav je opazna razlika pri skrbi za posamezne razglednice. Večina jih je izdelanih zelo skrbno, lahko je razbrati, da so terjale svoj čas in zavzeto delo, razglednici s podobami Kreka in Korošca ter izročanje podpisov za Majniško deklaracijo pa sta v primerjavi z drugimi risarsko veliko bolj skromni. Kljub temu je mogoče reči, da je Gaspari tudi pri deklaracijskih razglednicah ohranil svojo visoko risarsko raven, ni pa dosegel tiste občutenosti, otožnosti in vsega lepega, kar je znal pričarati na svojih božičnih in velikonočnih razglednicah v letih prve svetovne vojne. Seveda je bilo pri deklaracijskih razglednicah poslanstvo njegovega dela drugačno in zato mu tega ni potrebno šteti v slabo.

Tudi za naše deklaracijske razglednice velja, da so pravi majhni spomeniki iz obdobja slovenske zgodovine, ko se je naš narod postavil, da vrže s sebe breme pritiska tujca in začne odločati o sebi.

OPOMBE

1. Janko Pleterski: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Slovenska matica 1971. — 2. Me-

tod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941, Ljubljana 1965. — 3. V deklaracijskem gibanju je nastal poseben znak. Oblikovan je bil kot bršljanov list, s tem je bilo deklaracijsko gibanje simbolično povezano s kmečkimi punti, saj je bil zimzelen tudi znamenje upornih kmetov. Spomladi 1918 so bili deklaracijski znaki izdelani na Češkem. Za ženske so bili oblikovani kot broške (srebrna in zeleno emajlirana različica), za moške kot manjši znak z iglo za zatikanje (z emajlom ali samo srebrn). Več o tem sem napisal v članku Znak Majniške deklaracije, Numizmatični vestnik, Ljubljana 1986. — 4. Gasparijeve razglednice, katalog k razstavi razglednic Maksima Gasparija iz zbirke Marjana Marinška, Titovo Velenje 1986, Maksim Gaspari ilustrator, Narodna galerija, Ljubljana 1986. — 5. Slovenski narod, 30. junija 1918, str. 2. — 6. Več o teh razglednicah sem napisal v Kroniki, leta 1985, št. 1, str. 41—49. — 7. Ilustrirani Glasnik, 22. avgust 1918, str. 405. — 8. Ivan Cankar: Slovenci in Jugoslovani, predavanje 12. aprila 1913 v Ljubljani. — 9. Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941. — 10. Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—41, Ljubljana 1965, str. 28.

Predstavljene razglednice so iz moje zbirke, razen deklaracijske razglednice 138, ki je iz zbirke Miloša Mikoliča, Ljubljana, in se mu za pomoč zahvaljujem.

KRATEK ORIS ZGODOVINE NOB NA GORJANCIH IN V ŽUMBERKU

ZDENKO PICELJ

V osvobodilnem boju naših narodov so bili Gorjanci in Žumberak od prvih dni vstaje žarišče hudih bojov proti nemško-italijanskim okupatorjem in izdajalcem slovenskega in hrvaškega naroda, belogardistom in ustašem. V tem skupnem boju slovenskih in hrvaških partizanov sta se ustvarjala in utrjevala bratstvo in enotnost Slovencev, Hrvatov in Srbov, utirala se je pot bratske enotnosti enakopravnih narodov in narodnosti Jugoslavije.

Predvojne razmere so bile na prostoru med Gorjanci in Krko dokaj težavne. Gospodarstvo in proizvodnja sta bila do okupacije na zelo nizki ravni. Najbolj enostavna kmečka proizvodnja je bila v nižjih predelih Gorjancev, višje pa so sekali in izkoriščali obširne bukove gozdove, večinoma za drva in široko porabo, nekaj tudi za prodajo in industrijske namene. Ti kraji so bili že takrat znani po pri-

delovanju znanega dolenjskega cvička. Bil je zelo pomemben pridelek v prehrani, ker so ga lahko dali tudi na trg. Zaradi goste naseljenosti in zaostalosti gospodarstva pod Gorjanci je bilo veliko poceni delovne sile. Delavstva v teh krajih skoraj ni bilo. Po večini je bilo delo le sezonske narave, posamezniki pa so že v mladih letih iskali delo in zaslužek v drugih krajih doma in v tujini. Pretežna večina mladine je po končani osnovni šoli ostala doma na kmetijah svojih staršev in se ukvarjala z vsakdanjimi kmečkimi opravili. Zaradi dolgotrajnega vztrajnega dela Komunistične partije so se napredne ideje širile tudi v teh krajih. Počasi se je začela spreminjati miselnost dela prebivalstva. Krepili sta se narodna zavest in revolucionarnost. Kljub tako zaostalim gospodarskim razmeram so v vseh večjih krajih pa tudi po vaseh obstajale dejavne organiza-

cije Sokola, Društva kmetijskih fantov in deklet in razni krožki, ki so privabili mladino v organizirano telesno vzgojo, prirejale kulturne nastope, izlete in podobno, ki so imeli pozitivno vlogo pri bujenju narodne, socialne in politične zavesti mladih. Seme narodnega odpora in nastanek organiziranega gibanja za narodno osvoboditev je našlo v teh krajih plodna tla. Člani KP Slovenije, ki so živeli tu ali pa so bili poslani v pomoč iz Ljubljane, so našli tu mnoge zavedne ljudi.

Tudi na Žumberku so bile predvojne življenjske razmere zelo težavne. Prebivalstvo se je v tem izrazito poljenskem območju ukvarjalo izključno s poljedelstvom in živinorejjo. Toda glede na podnebje, pomanjkanje obdelovalnih površin ter ekstenzivno proizvodnjo ni zadostovalo niti za lastne potrebe. Glavno žito je bila koroza, od drugih kultur pa krompir. Sadjarstvo je bilo slabo razvito in še to le na obronkih Žumberka. Največja bogastva Žumberka, gozdove, ki zavzemajo tretjino koristnih površin, niso izrabljali za nastajanje industrijskih obratov, temveč samo za oskrbovanje okoliških krajev z drvni. To je omogočalo sezonsko delo majhnemu številu ljudi. Živinorejstvo je pomenilo najpomembnejši vir dohodka. Naravni prirastek prebivalstva je bil velik. To je ob slabi razvitosti območja in siromaštvu povzročilo, da se je od leta 1881 do 1941 polovica prebivalstva izselila v druge kraje po Jugoslaviji ter prekomorske in zahodnoevropske države.

V tem času sta imela največji vpliv v Žumberku Hrvaška seljačka stranka (HSS) ter vladajoči režim, medtem ko se je vpliv ustašev čutil le v nekaterih vaseh občine Sošice in Kalje. Čeprav do vojne na tem območju ni obstajala organizacija KPH, se je njen vpliv od leta 1937 vse bolj čutil v nekaterih vaseh, kjer so delovali simpatizerji in posamezni člani partije. Ti so bili povezani s partijskimi aktivisti in organizacijami v sosednjih mestih in delavskih središčih, v prvi vrsti z Zagrebom. Iz njih sta bili oblikovani močna skupina KPH in mladinska skupina, ki sta že v maju 1941. leta prerasli v partijsko organizacijo in organizacijo SKOJ.

Kraji pod Gorjanci so bili priča vojnemu razdejanju že prvega dne nenapovedane vojne, saj so nemške zračne sile 6. aprila 1941 bombardirale vojaško letališče pri Cerkljah. V Brežicah so bili Nemci že 11. aprila popoldan, prav tako pa so nemške izvidnice istega dne prišle skozi Metliko in čez Gorjance v Novo mesto, ki so ga predhodno bombardirali in ga zavzeli.

Nemci so zasedli ves predel pod Gorjanci, čeprav so po sporazumu med Nemčijo in

Italijo ti kraji pripadli slednji. Predel pod Gorjanci v Beli krajini so Nemci izpraznili že konec aprila, srednjo dolino Krke pa po 10. juniju 1941, vendar so se tu ustavili že na Bučki in v Zameškem, v Kostanjevici pa so postavili straže takoj onstran mostu.

Okupacija fašističnih sil je ustvarila v teh krajih posebne razmere. Območje je bilo razdeljeno na tri okupacijske oblasti. Vzhodni del Gorjancev in Krško polje na relaciji Stojdraga, Gadova peč, Bušeča vas, Malo Mraševo in naprej v smeri Bučka — Ljubljana so zasedli Nemci, drugi del Gorjancev do Novega mesta je zasedla italijanska vojska, Žumberak pa je pripadel tako imenovani Nezavisni državi Hrvatski (NDH) in je bil v sestavi kotarske oblasti Jastrebarsko. Le občino Radatovići so okupirali Italijani, ker je bilo to območje v stari Jugoslaviji nekaj časa priključeno Sloveniji. Državne meje med njimi so bile strogo določene, tako da je bila vsaka normalna komunikacija onemogočena. Že na samem začetku so okupacijske oblasti zahtevale popolno poslušnost.

Kljub temu pa je KPJ z razglaslo mpozvala narode v boj za nacionalno osvoboditev in začela s pripravami na oborožen boj.

Žumberak je bil zelo ugoden teren za formiranje in delovanje partizanskih enot. Toda tudi za ustaško oblast je bilo to območje zelo pomembno. To kaže tudi njihova razmestitev sil v okoli tridesetih vaseh, medtem ko so Italijani v Radatovičih in Ostrižu imeli le dve močnejši vojaški posadki. Ustaši so takoj začeli množično mobilizirati mlade ljudi med domobrane, naprednejše pa zapirati in jih pošiljati v taborišča, medtem ko so Italijani večino ljudi internirali.

Po napadu nemške vojske na Sovjetsko zvezo je na gorjanskem podgorju začela dobivati vse večji vpliv Osvobodilna fronta (OF). Aktivisti so začeli ustanavljati poleti 1941 terenske odbore OF v vseh večjih vaseh, v manjših pa so delovali zaupniki. V drugi polovici avgusta 1941 je bil v Gornjem Vrhpolju ustanovljen rajonski odbor OF Šentjernej. Njegovo območje delovanja so bile občine Podbočje (takratni Sv. Križ), Kostanjevica, Šentjernej, Orehovica ter Bela cerkev, Šmarjeta in Škocjan na levem bregu Krke. Povsod tod so se predle nevidne niti zaupnikov in terenskih odborov OF. Ti odbori so delovali tudi v belokranjskem delu Gorjancev, kjer so bili najbolje organizirani v hribovitih krajih, v Brezovi rebri, na Suhorju, in v Radovici, delovali pa so tudi drugje. Dne 26. novembra 1941 je bil ustanovljen rajonski odbor OF Suhor.

Prvi partizani so se pojavili na Gorjancih že julija 1941, po izdaji v Krškem, ko so Nemci postrelili deset članov KPJ. Ti partizani, med katerimi je bila tudi narodna herojina Milka Kerin, so se utaborili nad Vodenicami nad Kostanjevico. Zaradi lažjega oskrbovanja so premaknili taborišče čez nekaj časa na Špilarjevo špico nad Javorovico. V začetku septembra 1941 pa so jih poslali v novomeško partizansko taborišče na Frati.

Na Žumberku so se takoj po okupaciji člani partije kljub okupatorjevemu nasilju povezali z organizacijo v Jastrebarskem, Zagrebu in Karlovcu, zbirali orožje, imeli zveze, agitirali proti organizaciji domobranov in proti odhodu na delo v Nemčijo. Prav tako se je formirala prva celica KPH v Žumberku v gozdu Kremenjak nedaleč od Pečna, občina Kalje, a nekaj kasneje, 11. maja 1941, so se formirale tudi kandidatske skupine in skojevske organizacije.

V začetku avgusta 1941 so se po odloku CK KPH iz Zagreba napotile tri skupine v Žumberak. Iz njih so v taborišču blizu vasi Djurići (nedaleč od Pečna) 15. avgusta 1941 ustanovili prvi partizanski odred v Žumberku — Matija Gubec, imenovan tudi Odred proletarcev. Odred je štel okoli 40 borcev, med katerimi jih je bilo nekaj tudi iz Žumberka. V boju z ustaši 5. septembra 1941 je padel Leo Rukavina, zagrebški skojevec in ilegalec, ki se je iz Okićev z orožjem in hrano prebil v klet Staničića, kjer je čakal borca Odreda. To je bil prvi padli partizan v Žumberku.

Zaradi aktivnosti odreda so ustaši v začetku septembra proti njim usmerili večje sile. Ujeli so komandanta odreda Cvetka Floresa ter do začetka oktobra razbili odred. Večje število borcev so ujeli, medtem ko so jih 14 ustrelili. Le malo se jih je uspelo rešiti. V gozdove nad Kostanjevico so sredi septembra prišli trije hrvaški partizani iz tega odreda, katerim zaradi italijanskih zased po Gorjancih ni uspelo vzpostaviti zveze s slovenskim osvobodilnim gibanjem. Dne 17. septembra so italijanski vojaki pripeljali skozi Oštrc v Kostanjevico ubitega hrvaškega partizana. To je bil Lovro Horvat, prvi padli partizan na Gorjancih. Ta prvi partizanski odred je bil razbit, toda njegove akcije so bile pomembna zgodovinska prelomnica, iz katere se je v naslednjih mesecih razvilo močno narodnoosvobodilno gibanje na Žumberku.

Prvo pravo partizansko enoto so na slovenski strani Gorjancev videli konec oktobra in v začetku novembra leta 1941, ko je bila Belokranjska četa na poti proti izselitvenem

ozemlju v Posavju. Ustanovljena je bila 30. oktobra 1941 na Smuku nad Semičem in je takoj nato odšla na pot. V globokem snegu je prišla četa skozi podgorjanske vasi do gradu Otočec. Kljub drugačnim zagotovitvam prehod čez Krko ni bil mogoč. Zato se je četa odločila za vrnitev proti Beli krajini. Toda italijanska vojska, ki je zvedela za njeno gibanje, jo je začela zasledovati. Zaradi izdaje so jo obkolili v Gornjih Lazah, kjer je četa počivala po naporni poti. V nenakem boju je v noči na 3. november 1941 padla večina borcev Belokranjske čete.

Vse prvo leto NOB pod Gorjanci je bilo prežeto s političnim delovanjem ter z intenzivnim ustanavljanjem in delovanjem mreže OF organizacij, obenem pa je bilo to leto tudi priprava na oborožen boj. V tem času so predvsem zbirali orožje in drug vojaški material, s katerim so oskrbeli prostovoljce ob odhodu v gozdove. Kljub zaviralnim posledicam tragedije Belokranjske čete so se nadaljevale priprave za odhod v partizane. Na sestanku rajonskega odbora OF Šentjernej 25. decembra 1941 je bilo sklenjeno, da bodo vsi, ki želijo iti v partizane, razdeljeni na tri skupine, ki bodo druga za drugo v časovnih razmikih organizirano odhajale v partizane, brž ko bodo dokončno sestavljene, oborožene in opremljene. Sklenili so tudi, da bo odšla prva skupina v gozdove 5. januarja 1942. leta. Tega dne je dalo Podgorje prve borce za svobodo, ki so krenili v kraje domovanja Novomeške čete. V začetku februarja je krenila druga skupina prostovoljcev iz Šentjerneja, v noči z 9. na 10. marec pa še tretja. Odšle so na Gornjo Toplo reber, kjer so 3. marca ustanovili Peti slovenski oziroma Prvi dolenski partizanski bataljon, ki je imel tri čete. Tretja četa tega bataljona se je imenovala Gorjanska in je pod vodstvom Franca Pirkoviča-Črta proti koncu marca, po napadu na Žužemberg, prispela na Gorjance. V začetku maja 1942 se je četa razdelila v tri vode, ki so zavzeli različne položaje po Gorjancih.

Kmalu je prišlo povelje, da se morajo vsi trije vodi ponovno zbrati na Pragu v Kobilah, kjer so 13. maja 1942 ustanovili Gorjanski bataljon, ki so ga sestavljale tri čete, in sicer Kostanjeviška, Šentjernejska in Brunjska četa. Prvi komandant bataljona je bil Franc Pirkovič, politični komisar pa Tone Šušteršič. Takoj so odbrali devetnajst borcev in jih poslali v Belo krajino, da bi po novembrski tragediji v Gornjih Lazah znova poživili vstajo na tem območju. Čez nekaj dni so se sestali z borci druge Belokranjske čete, ki je taborila na Mišinem brdu in

ustanovili prvi Belokranjski bataljon, ki je v noči na 1. junij 1942 napadel Sošice in razorožil mejno finančno stražo tako imenovane NDH.

Ta druga Belokranjska četa pa je pričela nastajati v aprilu 1942 in je taborila na območju Mišinega brda v občini Radatovići. Vanjo so stopali tudi prebivalci te občine. Ta enota je med drugim 20. maja 1942 napadla sovražnika pri Rožnem dolu, 28. junija pa Italijane pri Zajcu pod Gorjanci. Po formiranju Žumberačko-pokupskega odreda je večji del prebivalcev občine Radatovići stopil v to ali v druge hrvatske enote. Vanjo so se vključili tudi posamezniki iz severnih vasi Bele krajine.

Do pomladi leta 1942 je bilo delo pri razširjanju in utrjevanju zvez in organizacij KPH v ostalem delu Žumberka in okolici. V začetku marca 1942 je po odloku CK KPH in glavnega štaba Hrvatske prvi Kordunaški odred usmeril svojo aktivnost preko Kolpe v Pokolpje in Žumberak. Že v noči na 16. april 1942 se je čez Kolpo premaknila desetina partizanov prvega Kordunaškega odreda pod vodstvom Teše Bulata. Ta desetina je v noči na 20. april 1942 nadaljevala pot iz Pokolpja v Žumberak. Tu so jo sprejeli člani partije iz Pečna in Kalja. Vzpostavljena je bila tudi zveza s slovenskimi partizani, in sicer s Kostanjeviško četo Gorjanskega bataljona, s katerimi so imeli tudi skupno taborišče med Pogano jamo in Polonom, v bližini studenca Globočica. Sodelovanje med slovenskimi in hrvaškimi enotami je bilo od tega časa naprej neprekinjeno do konca vojne.

Ob istem času je bila napotena iz Korduna v Žumberak ena desetina partizanov pod vodstvom Grge Milašinića preko Bosiljeva in Ozlja, kamor je prišla šele 20. junija 1942. leta.

V začetku maja 1942 je na območje Okića in Horvata prišla s Korduna Milka Kufrin, ki je organizirala aktiviste na tem območju. Dne 26. maja 1942 se je njena skupina združila z desetino Teše Bulata, tako da je bila tega dne formirana prva Žumberačka partizanska četa s približno 50 borci. Za komandirja čete je bil imenovan Tešo Bulat, za političnega komisarja pa Ivan Sokolčič. V četi je bila takoj ustanovljena partijska celica, ki jo je vodila Milka Kufrin. Ta četa je 28. maja napadla skupno s Kostanjeviško četo Italijane pri Ostrcu. Pognali so jih v paničen beg nazaj proti Kostanjevici. Začela pa je z vsakodnevnimi akcijami v Žumberku, okolici Samobora, Jastrebarskega in v smeri proti Zagrebu.

Hkrati z Žumberkom se je razvijal in razširjal NOB tudi v Pokolpju, kjer se je ustanovila v začetku junija 1942 četa »Kljuka«, ki je štela okoli 60 borcev in je izvedla več uspešnih akcij na tem območju.

Kot rezultat prihoda, uspešne krepitve in delovanja partizanov v Žumberku in Pokolpju ter vse močnejšega patriotskega razpoloženja hrvaških ljudi je bil 2. julija 1942 ustanovljen Žumberško-pokupski odred. Komandant odreda je bil Slavko Klobučar - Čort, politični komisar pa Boris Balaš. Štab odreda je s 120 borci iz Gornjega Sjeničaka 17. julija odšel v Žumberak. V vas Petrovina so prišli 19. julija, kjer so jih napadli ustaši. V boju je padel komandant odreda Klobučar, štab odreda pa se je prebil v Žumberak, kjer so postavili zvezo z Žumberško partizansko četo. V nekaj akcijah so preprečili ustasem, da bi pregnali partizane z Žumberka. V rajonu »Žicara« je bil odred preformiran. Iz partizanskih enot v Žumberku je bil 24. julija 1942 ustanovljen prvi bataljon Žumberačko-pokupskega odreda »Josip Kraš« s tremi četami in s komandantom Miškom Breberinom ter političnim komisarjem Milanom Foštom. Odred je v tem času skupaj štel 450 borcev.

Italijani so ob vse večji rasti partizanske vojske v začetku leta 1942 začeli spomladi tega leta izvajati defenzivni načrt »Primavera«, ki je predvideval spomladansko vstajo slovenskega naroda in umik manjših italijanskih posadk v večje kraje. Tako so sredi leta 1942 imeli svoji postojanki le še v Kostanjevici in Šentjerneju. Partizani Gorjanskega bataljona so jih oblegali vse od maja do jeseni 1942, a jim postojank ni uspelo zavzeti.

Gorjanski bataljon je junija 1942 napadel tudi utrjene italijanske postojanke na Ratežu in v Brusnicah, ođ koder se je okupator s tanki in blindiranimi avtomobili umaknil v Novo mesto. Po vseh teh uspešnih borbah je nastalo in se vse bolj širilo osvobojeno ozemlje od Gorjancev do reke Krke. Na tem prostoru se je v varstvu Gorjanskega bataljona začela porajati nova družba.

Nastanek osvobojenega ozemlja in hkratna krepitev partizanske vojske sta omogočila nadaljnje utrjevanje OF in NOB. Na osvobojenem ozemlju so se zlasti razširili in utrdili terenski odbori OF v vaseh, kjer jih prej še ni bilo. Skoraj po vseh vaseh so ustanovili enote Narodne zaščite, ki so bile organizirane po četah in vodih. V drugi polovici maja 1942 je zaradi obsežnejših nalog okrožni odbor OF Novo mesto razdelil okrožje na podokrožja. Tako je nastalo tudi podokrožje Gorjanci, ki je obsegalo rajone Sv. Križ, Kostanjevico, Šentjernej, Orehovico in

Brusnice. Podokrožni odbor OF Gorjanci so sestavljali predstavniki vseh treh političnih skupin: Jože Zamljen kot predstavnik Sokola, Jože Penca krščanskih socialistov in Martin Bajc KP Slovenije. Sekretar odbora je bil Vencelj Perko. Avgusta 1942 je bil ustanovljen še podokrožni komite KPS Gorjanci, in to za isto območje, kot ga je obsegalo podokrožje. Prvi sekretar komiteja je bil Bajc, kmalu pa je prevzel njegovo delo Franc Pirkovič-Črt. Ob politično organizacijskem delu je bila ena od osnovnih nalog podokrožnega odbora OF na osvobojenem ozemlju graditev ljudske oblasti. To se je začelo z volitvami v narodnoosvobodilne odbore kot osnovne celice, za katere je izvršni odbor 17. maja 1942 izdal odlok, da bodo prevzeli del pooblastil dotedanjih odborov OF. Volitve so bile na javnih zborovanjih, po navadi zvečer in večinoma na prostem. Volilno pravico so prvič dobile vse ženske in mladina, stara nad 18 let. Z izvolitvijo NOO so bile določene naloge predsednika in odbornikov, ki so bili zadolženi za delo na določenem področju, kakor so Narodna zaščita, gospodarstvo, preskrba in podobno. NOO so delovali do velike italijanske ofenzive na Gorjance, jeseni 1942. Po tej ofenzivi so Italijani odpeljali del odbornikov v internacijo ali v zapore, medtem ko so drugi zaradi nasilja začasno prenehali z delom.

Pri teh volitvah kot tudi pri izvajanju vseh političnih in gospodarskih nalog je bila zelo aktivna mladina, ki je bila organizirana v SKOJ in Zvezo delovne mladine (ZDM). V podokrožju je Vilma Bebler ustanovila poletni 1942 podokrožni komite SKOJ Gorjanci, katerega sekretarka je bila Vida Stanić.

Na osvobojenem ozemlju se je preizkušala v najrazličnejših smereh vsa iniciativnost, iznajdljivost in sposobnost delovnih ljudi pod Gorjanci. Partizanska vojska je že leta 1942 razlastila nemškega graščaka Pavla Langerja in zasedla grad Prežek. To je bil eden prvih gradov v Sloveniji, ki so ga zasedli partizani. Postal je središče in osrednje zbirališče partizanov gorjanskega podokrožja. Ob gradu so zgradili partizansko mesnico in prekajevalnico, pod gradom pri potoku Mlečnica pa je bila klavnica. V Hrastju pri Orehovici so poletni 1942 sezidali sadno sušilnico, ki je začela takoj delovati, saj je bila tega leta zelo dobra sadna letina. Blizu gradu Prežek je delovala na pobudo domače gospodarske komisije partizanska usnjarna, ki je izdelala precej dobrega vrhnjega usnja in podplatov. Organizirane pa so bile tudi čevljarke delavnice na Orehovcu in na Drči ter kuhanje žganja na Kiri pri Prežeku.

Celotno osvobojeno ozemlje so imeli do italijanske ofenzive popolnoma v rokah partizani Gorjanskega bataljona in aktivisti OF tega območja. Ta svobodnost in mirnost pri delu je pritegnila na svojo stran večino prebivalstva podgorjanskih vasi, ki so se aktivno vključili v različne oblike urejanja družbene ureditve. Gorjanski bataljon se je bojeval za zakonitost, red in disciplino v svojih četah in za pravno varnost prebivalcev na osvobojenem ozemlju. Partizani so bili odločni pri zatiranju vsakega nepoštenja v svojih vrstah in na ozemlju svoje pristojnosti. Samostanski kronist v Pleterjah je zapisal, da ni bila morala med ljudmi v preteklosti nikoli tako visoka. Partizanska vojska je bila poleg NOO edina oblast, ki jo je ljudstvo priznavalo.

V tem času pa so začeli s svojo aktivnostjo tudi domači izdajalci. Prva skupina je prišla na Dolenjsko pod vodstvom Milana Kranjca proti koncu maja 1942 in se utaborila v gozdu nad Šentjoštom. Izdajala se je za partizansko vojsko in bila tako zavarovana pred napadi partizanov. S pogodbo med kaplanom Babnikom in Italijani pa je bila zavarovana pred njimi. Skrivanje pod partizansko kapo, nasilno odvzemanje hrane okoliškim prebivalcem, zahrbtno ubijanje partizanskih patrolj in novih prostovoljcev, ki so prihajali v to skupino v partizane, je trajalo vse do prvih dni v juliju. Takrat je politični komisar Gorjanskega bataljona na partijskem posvetovanju zvedel, da v Šentjoštu in okolici ni nikakršne partizanske enote. Tako je bilo izdano povelje za napad na belogardiste, vendar so ti za to že izvedeli in so se pravočasno umaknili. Pri preganjanju pa so vse bolj iskali pomoč pri Italijanih in s tem pokazali svoj pravi obraz.

Na območju Žumberka pa je Žumberačko-pokupski odred v začetku avgusta prešel v ofenzivo. Najprej je bilo osvobojeno Kalje, kjer se je formiral mladinski vod. Sovražnik je takoj zapustil še Sošice in Oštrc, tako da se je polosvobojeno ozemlje še razširilo do Kostanjevca — Sv. Jane in Stojdrage. To je omogočilo poleg formiranja novih partijskih in skojevskih organizacij ter NOO tudi ustanovitev Žumberške mladinske čete v Pečnu in kasneje še inženirske čete, ki je imela za nalogo rušiti komunikacije v Žumberku. V Pokolpju je četa »Kljuka« konec avgusta toliko narasla, da je bil iz nje ustanovljen bataljon Slavka Klobučarja kot drugi bataljon Žumberačko-pokupskega odreda. Akcije odreda so omogočile prihod 4. kordunaške brigade konec avgusta na Žumberak. Ta je 26. avgusta 1942 zavzela Jastrebarsko, onespobila železniško postajo in iz ustaškega ta-

borišča v Jastrebarskem osvobodila 727 srbskih otrok, ki so jih ustaši pripeljali 1942. leta iz Kozare, Korduna in Banije.

Proti tem partizanskim enotam na Žumberku so ustaši v septembru 1942 začeli večjo ofenzivo, v kateri so v Pečnu, Kalju in Cerovici ujeli okoli 200 aktivistov in pripadnikov NOB ter tudi nekaj žena in otrok. Od teh so jih večji del postrelili, vas Cerovica, Osunje, Đuriće in Prisjeko pa zažgali. Četrta Kordunaška brigada in bataljon »Josip Kraš« sta se umaknila v Belo krajino, od koder se je brigada vrnila na Kordun, medtem ko je bataljon »Josip Kraš« odšel pod Gorjance in od tam dalje skupno z Gorjanskim bataljonom na žago v Gorjancih.

Sredi septembra (14. 9.) so ustaši prodrli tudi na slovensko stran Gorjancev, in sicer v vas Planino, kjer so pobili skoraj vse moške, vas pa v celoti požgali. Samo dan kasneje so napadli še slovensko partizansko bolnišnico, ki je bila na hrvaški strani Gorjancev v vasi Prisjeka. Tu so ubili dr. Stanka Černelča, dva bolničarja in deset ranjencev, ki se niso mogli rešiti, ter šest vaščanov Prisjeko. V Prisjeko se je bolnišnica preselila iz bolniške postojanke Pendirjevke na Gorjancih konec avgusta 1942. Novembra 1943 je bolnišnica v Pendirjevki ponovno oživela. Dne 24. januarja 1944 se je preimenovala iz G 15A v SVPB-K (Slovenska vojaška partizanska bolnišnica, zaselek Kira). Dne 7. februarja 1944 pa je bil izdan odlok, da se bolnišnica vključi v oddelek SHVPB (slovenska hrvaška vojaška partizanska bolnišnica) v Pilatovcih, ki je bila urejena po žumberaških vaseh Gaj, Sekulići, Kuljaji, Doljani in Pilatovci. Ta bolnišnica je nastajala že proti koncu leta 1942, vendar se je konec marca 1943 preselila na Kočevski Rog, ker se je začela ustaška ofenziva.

Konec septembra 1942 sta se v Žumberak vrnila bataljon Josip Kraš in 1. bataljon Krškega odreda ter so 29. septembra 1942 osvobodili Sošice. V istem času sta se na Žumberak premaknila iz Gor. Budačkog prek Bosiljevega tudi štab Druge operativne cone odredov Hrvatske in Prvi proleterski bataljon Hrvatske. Ta bataljon je deloval na območju občin Radatovići in Sošice, bataljon Josip Kraš pa na območju občine Kalje. Ta dva bataljona in Krški so od 7. do 10. oktobra 1942 v hudih bojih v rajonu Sošice, Plavc, Kordića, Magovca in Oštrca odbili napade štirih ustaških bataljonov na osvobojeni Žumberak in jim prizadejali velike izgube in sestrelili en sovražni bombnik. V teh bojih pa je pri Visočju padel 9. oktobra 1942 Franjo Ogulinac-Seljo, komandant Druge ope-

rativne cone NOB odreda Hrvatske, narodni heroj.

Italijani so pripravljali ofenzivo na osvobojeno ozemlje na Gorjancih, ki se je začela 28. oktobra 1942 in je trajala do 4. novembra istega leta. Hkrati je bil to tako imenovani 11. ali zadnji operativni cikel velike italijanske ofenzive na slovensko ozemlje, ki je trajala od julija do novembra 1942. leta. Sredi avgusta je usmerila ta ofenziva svoje operacije proti Rogu, kjer je bilo takrat vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja. Zato je vodstvo zapustilo Rog in se ponovno vrnilo v aprilu 1943, ko je začela nastajati Baza 20. V ofenzivi na Gorjance so ob velikih italijanskih enotah sodelovale tudi nemške, ustaške in belogardistične enote. Italijani so imeli namen uničiti osvobojeno ozemlje in zatreti narodnoosvobodilni odpor. Uspelo pa jim je le prekiniti poizkus delovanja nove ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju, ker so se takoj po končani ofenzivi vsi partizani, ki so ofenzivo preživeli, ponovno zbrali na Gorjancih in nadaljevali osvobodilni boj. Sovražnikova ofenziva pa je omogočila vzhodnemu robu Gorjancev približati belogardistične oddelke, pretrgala blokado Kostanjevice in Šentjerneja ter omogočila tudi nastanitev belogardistov na tem območju.

Iz Žumberka, ki ga je tudi zajela italijanska ofenziva, so se partizanske enote prebile ponoči 30. oktobra na območju Budinjaka prek Pokolpja in Donje Kupčine na Kordun. Tu so v Gornjem Sjeniaku enote Žumberačko-pokupskega odreda in prvega Proleterskega bataljona Hrvatske formirale 13. NOU brigado Josip Kraš. Brigada se je šest dni kasneje premaknila čez Kolpo in prišla v Žumberak, z njo pa je prišel tja še štab Druge operativne cone Hrvatske. Prihod brigad in štaba je razvnel vstajo v Žumberku in Pokolpju in omogočil dosego največjih vojnih in političnih zmag NOV in NOB v celoti.

Po veliki ofenzivi na Gorjance je italijanski okupator sklenil zgraditi pod njimi pas utrd in žične ovire, da bi hrvaškim partizanskim enotam onemogočil prihod v Slovenijo. Jeseni 1942 je bilo sodelovanje med slovenskimi in hrvaškimi partizani zelo razvito. Do septembra 1943 so Italijani postavili žične ovire že do bližine Stopič pri Novem mestu. Tudi nemški okupator je na meji z Italijo in NDH zgradil žične ovire, da bi onemogočil prehajanje partizanov iz Hrvatske in Ljubljanske pokrajine. Tako je bilo območje pod Gorjanci kar s treh strani obdano z utrjenim pasom in žičnimi ovirami, kot da gre za nekakšno koncentracijsko taborišče.

Razvoju partizanskih enot v Žumberku pa sta sledila tudi organiziranje in politični razvoj organizacij KPH, SKOJ, NOO in SMG (Savez mlade generacije). Dne 15. oktobra 1942 je bila prva seja okrožnega komiteja KPH Pokolpje, ki je zajemal tudi Žumberak, kateri je istega dne formiran v vasi Jezernice v hiši Nikole Šajatovića-Buje.

Že na drugi seji 1. novembra 1942 je bilo potrjeno, da je iz sestava »kotar Jastrebarsko« izločen hribovit del in se je formiral poseben »kotar Žumberak«, v katerega sestav je vključeno tudi območje Radatovičev, s tem pa tudi kotarski komite KPH Žumberak, katerega sekretar je bil Dane Meaški. V začetku leta 1943 je bil formiran še okrožni komite SKOJ Pokolpje s sekretarjem Miko Špiljakom. Dne 6. januarja 1943 pa je bil formiran tudi kotarski komite SKOJ Žumberak, katerega sekretar je bil Nikica Šajatić.

Razvoj NOO se je začel s prihodom partizanskih enot na Žumberak v aprilu 1942. leta. Prve naloge so bile oskrbovanje partizanov s hrano, zato so se imenovali tudi oskrbovalni odbori, kasneje pa so se njihove naloge vse bolj širile. Že avgusta je bil formiran občinski NOO Radatovići, v oktobru pa še občinski NOO Kalje in Sošice ter v letu 1943 še NOO Vivodina in Krnoić. V začetku leta 1943 je bil formiran kotarski NOO Žumberak. Istega leta, ko je bil Žumberak osvobojen od Ozlja do Stojdrage, Samobora in Jastrebarskega, je na območju Žumberka delovalo poleg kotarskega še pet občinskih in 32 mestnih NOO. Prav tako leta 1943 je bil formiran tudi okrožni NOO Pokolpje, ki je imel sedež v Sošicah. NOO postanejo pravi predstavniki narodne oblasti, ki na demokratičen način rešujejo vsa vprašanja ljudstva na osvobojenem ozemlju. Hkrati se formirajo tudi kotarski odbori AFŽ in USAOH (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske) Žumberak.

Takoj po prihodu na Žumberak so enote 13. NOU brigade Josip Kraš sodelovale skupno s slovenskim enotami v bojih na Žumberku in Gorjancih. Tako so 15. novembra 1942 zavzele Sv. Jano, 19. in 20. novembra pa so imele hude boje pri Novih Selah, Gor. Vasi, Kostajnici in Stojdragi. Dne 2. decembra 1942 je bila formirana komanda žumberškega področja v Sošicah z dvema četama. Dvajset dni kasneje je bila na območju komande področja ustanovljena tudi glavna partizanska bolnišnica z upravnikom dr. Adolfom Šumskim.

Kmalu po zadnji fazi italijanske ofenzive na Gorjancih je partizanska vojska prešla v protiofenzivo. Ponoči 23. novembra 1942 je

Cankarjeva brigada skupaj z Gorjanskim bataljonom napadla belogardistično postojanko v Sv. Križu. Kljub temu, da je niso uspeli zavzeti, so jo belogardisti čez nekaj dni zapustili, ker so uvideli, da je ne bodo mogli braniti.

Tik pred napadom na Suhor je bil formiran skupni operativni štab 13. NOU brigade Josip Kraš in Cankarjeve brigade. V noči s 26. na 27. november 1942 sta brigadi zavzeli važno belogardistično postojanko na Suhorju, kjer je doživela belogardistična strategija svojo nepopravljivo katastrofo. Zaradi tega poraza so belogardisti izpraznili brez boja večino postojank okoli Gorjancev in se umaknili v večje postojanke ali k Italijanom.

Dne 11. decembra 1942 je Vrhovni štab NOV in POJ razglasil 13. brigado za proletersko z imenom Rade Končar. Dne 15. decembra pa je s Cankarjevo brigado uspešno napadla Krašić, ki pa so ga ustaši čez nekaj dni spet dobili v svoje roke. Zato je 13. proleterska brigada skupno s 4. Kordunaško brigado 31. decembra 1942 ponovno napadla Krašić, kjer je bil dokončno likvidiran močan ustaški garnizon.

Ubitih, ranjenih in zajetih je bilo okrog 700 ustašev in nekaj domobrancev. Popolnoma uničena sta bila dva ustaška bataljona. To je bila največja zmaga partizanov v Žumberku med vsem NOB.

Še pred to akcijo so Italijani zaradi akcij partizanskih brigad 4. decembra 1942 zapustili Radatoviće, 9. decembra pa še Ostriž, tako da se je osvobojeno ozemlje Žumberka razširilo na celo radatoviško in del vivodinske občine. To je omogočilo poplnitev 13. brigade z novimi borci. S krašičko zmago je bila odprta tudi smer proti Draganiću oziroma progi Zagreb—Karlovac ravno v času, ko je sovražnik pripravljal in že izvajal četrto ofenzivo na osrednje partizansko ozemlje.

Po boju v Krašiću so se boji v Žumberku nadaljevali. Deli 13. in 4. kordunaške brigade so 12. januarja 1943 napadli Samobor in osvobodili Šipak, Guce, Donjo Kupčino in Draganić. Sovražnik se ni mogel pomiriti z osvobojenim ozemljem in z vse večjim ugledom NOV na tako občutljivem območju v bližini Zagreba. Zato je načrtoval ofenzive na Žumberak in Gorjance. Teh ofenziv je bilo v vsakem vojnem letu nekaj. Z razširitvijo in vedno večjo močjo NOB pa je sovražnik pošiljal vse večje in večje sile, da bi obdržal svoje pozicije, menjal je taktiko in uvajal vse večje nasilje.

Pred italijansko-ustaško ofenzivo na Žumberak in Gorjance od 30. januarja do 2. februarja 1943, v kateri so sodelovali deli

treh italijanskih divizij in dva domobranska bataljona, so 13. proleterska in 4. kordunaška brigada skupaj s slovenskimi brigadami Gubčevo, Tomšičevo in Cankarjevo formirale skupni operativni štab, katerega komandant je bil Šaranović, politični komisar Belinić in načelnik Tarabić, in se dogovorile za skupne akcije. V hudih bojih so zadale sovražniku velike izgube in ga pregnale v začetne garnizone. Same so nadaljevale z akcijami na železniški progi Zagreb—Karlovac in na Gorjancih, kjer so tako utrjevali tudi v nadaljnjih bojih proti ustašem, Italijanom, beli gardi in Nemcem, bratstvo in enotnost hrvatskih in slovenskih brigad.

Tako je na Gorjancih v februarju 1943 Cankarjeva brigada napadla belogardistično postojanko v Pleterjah, od koder so se belogardisti rešili 21. februarja s pomočjo Italijanov. S tem je bil Pleterski samostan, ki je ves čas NOB na Gorjancih dajal partizanom in aktivistom OF različne oblike pomoči, po nekaj mesečni zasedenosti po belogardistih ponovno osvobojen. Istočasno pa je hrvaška 13. proleterska brigada zaradi zavarovanja Cankarjeve brigade pri napadu na Pleterje napadla belogardistično postojanko v Brezovici.

Zaradi izvajanja skupnega načrta o nadaljnjih bojih, dokler so bile slovenske brigade še na območju Žumberka, se je začasno formiral v začetku februarja 1943 skupni operativni štab, v katerega sestav so šle 13. proleterska NOU brigada Rade Končar, 4. kordunaška brigada in slovenska NOUB Matija Gubec.

Dne 20. februarja 1943 je bila formirana tudi vojna partizanska bolnišnica Druge operativne cone Hrvatske in Prve operativne cone Dolenjske z upravnikom dr. Francem Novakom, namestnikom dr. Josipom Milunićem ter komisarjem Ante Novakom in namestnikom Viktorjem Koričanom. Bolnišnica je bila v Čemerniku pri vasi Cvjetiše, kamor so že konec februarja namestili okoli 200 ranjencev. Varovale so jo teritorialne enote komande žumberškega območja in enote Zapadnodolenjskega odreda. Hkrati so začeli graditi zemljanke za negibljive ranjence, a sredi marca so se lotili gradnje nove bolnišnice v Sušici.

Belogardistom pa so se po padcu Suhorja razpršili veliki načrti, da bi se polastili Gorjancev, zgradili na njih oskrbovalno letališče in od tam korak za korakom osvajali osvobojeno partizansko ozemlje.

Nekaj dni po zmagi na Suhorju je bil Gorjanski bataljon razformiran in vključen v Cankarjevo brigado. Ostalo je le 20 do 30

borcev, ki jih je odbral Dušan Kambič za terensko četo in 15 fantov za nove relejne in kurirske postaje TV. Gorjanska terenska četa se je skupaj z Belokranjsko in Roško povezala v Vzhodnodolenjski odred, katerega komandant je bil Dušan Kambič. Zadnji dan v letu 1942 je Gorjanska terenska četa odšla v Buliće v Žumberak, kjer je skrbela za varnost velike slovensko-hrvaške bolnišnice, jo oskrbovala s hrano in patroljirala po slovenski strani Gorjancev. Spomladi 1943 se je z novimi prostovoljci razrasla v nov Gorjanski bataljon, katerega komandant je bil Maks Vale-Fiči, za njim pa Ivan Jakič-Jerin. Ta bataljon je 28. septembra 1943 prišel v sestav Petnajste brigade.

Na območju Žumberka je bil v februarja 1943 formiran samostojni Žumberački bataljon. Sovražnik pa ni miroval. Dne 22. marca 1943 so Italijani, ustaši in domobranci, skupaj približno 5000 vojakov, napadli položaje 13. proleterske brigade, ki se je z bolnišnico in velikim številom ljudi umaknila na Rog. Tam so bili ranjenci nameščeni v slovenske bolnišnice. Štab cone in brigade pa so odšli preko Kolpe in se zadržali v rajonu Bosiljevega, medtem ko je na osvobojeno ozemlje Korduna odšlo večje število težjih ranjencev. Po štirih dneh se je na Žumberak vrnil Žumberački bataljon, narod in Komanda področja, a 8. aprila 1943 še štab cone in 13. proleterska brigada Rade Končar. Med ofenzivo so ustaši zažgali bolnišnico na Čemerniku in vas Cvjetiše. Iz Žumberškega bataljona in enot komande žumberškega področja, ki je bila razformirana, je bil po ukazu štaba Druge operativne cone na Žumberku 2. aprila 1943 formiran Žumberački odred. S prihodom bataljona Kljuka v njegov sestav 8. maja 1943 se je odred preimenoval v Žumberačko-pokupski odred.

Na slovenski strani Gorjancev pa so v letu 1943 vplivali na moralo prebivalstva tudi pohodi večjih enot NOV. Med pomembnejšimi pohodi v severozahodnem delu Gorjancev je bil vdor Cankarjeve in Šercerjeve brigade na nemško naseljitveno območje in na letališče pri Cerkljah v začetku julija 1943, ko so uničili štiri letala. Ta akcija je imela močan propagadni učinek, saj so domačini po dolgem času spet videli številno in dobro oboroženo partizansko vojsko in začutili, da niso ostali sami.

Delo OF pa je bilo po ofenzivi zaradi povečane sovražnikove dejavnosti pod Gorjanci zelo oteženo. Pri svojem delu se je opirala le na posamezne zaupne terenske aktiviste in mladinske aktivne po vaseh, predvsem pa na člane KP in SKOJ. Kljub povečanemu

belogardističnemu nasilju v začetku leta 1943 je bila večina prebivalcev še vedno na strani OF. Na krepitev splošne morale so vplivali porazi Nemcev na vzhodni fronti in neuspehi Italijanov v Afriki, na drugi strani pa nenehna krepitev partizanske vojske v vseh predelih Jugoslavije. Le slabo razgledani ljudje so še videli prihodnost v belogardistični hlapčevski vojski. Požigi, izdajstva in umori pa so to napačno orientiranost nekaterih ljudi postopoma zmanjševali.

V drugi polovici aprila 1943 so Italijani izvedli ofenzivno operacijo na območje Žumberka in Gorjancev. Gubčeva in 13. proleterska brigada sta imeli hude boje na območju Radatovičev. Z bolnišnico sta se umaknili proti Škocjanu. Od konca aprila pa do 12. maja 1943 imajo 13. proleterska in dve slovenski brigadi stalne boje proti Nemcem in belogardistom med rekama Savo in Krko. Dne 28. maja 1943 je 13. proleterska brigada opravila eno najbolj znanih akcij, ko je napadla in zavzela ustaško jadrarno šolo v Sv. Nedjelji blizu Samobora. Zaplenili so v hangarju dve letali, veliko količino vojaškega materiala ter ujeli 120 ustaških gojencev, avtomehanicov in stražajev, ne da bi pri tem sami imeli izgube. Ta akcija je imela velik politični odmev v Zagrebu, Samoboru, Jastrebarskem in Žumberku.

Na to pa so ustaši, Nemci in Italijani odgovorili z novimi manjšimi in večjimi ofenzivami na osvobojeno ozemlje Žumberka. Tako je pet ustaško-italijanskih bataljonov 18. junija 1943 na območju Vivodine napadlo enote 13. proleterske brigade in Žumberško-pokupski odred. Po štiridnevnom boju so se s precejšnjimi izgubami vrnili na izhodiščne položaje. Konec julija 1943 so močne sile italijanske divizije Lombardija in dva ustaška bataljona napadli iz Metlike, Ozlja in Jastrebarskega partizanske enote na območju Žumberka. Hoteli so onemogočiti volitve v NOO na tem območju. Pri tem so delno uspeli, ker so se partizanske enote skupaj z bolnišnico in delom prebivalcev umaknile v smeri Semiča, tako da so bile volitve šele po ofenzivi.

Dne 25. julija 1943 so ljudje zvedeli novice, da je v Italiji propadel fašistični režim. Tako je bilo jasno, da bo italijanske okupacije kmalu konec. Dne 8. septembra 1943 je Italija kapitulirala in dežela pod Gorjanci je bila za nekaj časa spet svobodna. Čeprav so Nemci takoj zasedli Kostanjevico in so se jim pridružili še belogardisti, ki so se v Zameškem poklonili novemu gospodarju, so bili ljudje vedro razpoloženi. Podokrožni odbor OF Gorjanci je z letakom razglasil, da

vso oblast v podokrožju prevzema OF in da se vsi za orožje sposobni moški postavljajo pod vojaško obveznost NOV in POS. Podokrožni odbor se je nastanil v svobodnem Šentjernej in se preimenoval v podokrožni odbor Šentjerneji. Poglavitna naloga OF takoj po kapitulaciji Italije so bile volitve v zbor odposlancev slovenskega naroda, ki je bil v Kočevju. Volitve so bile uspešno izvedene v celotnem podokrožju, v katerem je bilo izvoljenih 19 delegatov.

Dne 11. oktobra 1943 pa se je začela ofenziva novo ustanovljenega 7. korpusa z napadom Gubčeve brigade in topniškega divizion 15. divizije na Kostanjevico. Toda po treh dneh obleganja jim je ni uspelo zavzeti. Prišlo pa je tudi povelje za ustavev nadaljnjih napadov zaradi bližajoče se nemške ofenzive na Dolenjsko in Notranjsko. Ta je trajala od 21. oktobra do 12. novembra 1943 in je zajela tudi severovzhodni del Gorjancev in Žumberka. Namen nemške operacije je bil uničiti osvobojeno ozemlje, ki je nastalo ob kapitulaciji Italije in odriniti enote NOV od pomembnejših prometnih zvez. V ofenzivi je sodelovalo tudi slovensko domobranstvo, ki je Nemcem dodelilo nekaj vodnikov. Ko je sovražnik odrinil Gubčovo brigado od Kostanjevice na Gorjance in ji prizadejal precejšnje izgube, je neovirano prodiral proti Novemu mestu. Na tej poti je sejal ogenj in smrt, saj je za seboj puščal pogorišča in številne mrtve. Pri tem so bili najbolj aktivni domobranci, ki so bili preoblečeni v nemške uniforme. Vsi odbori OF so se rešili tako, da so se umaknili v gozdna zavežišča vrh Gorjancev, podokrožni odbor OF Šentjerneji pa se je premestil v Bušinj vas v Beli krajini.

Po kapitulaciji Italije in velikih uspehih partizanskih enot pride tudi v Žumberku do hitre krepitve NOB. Zato želi sovražnik z ofenzivo z velikimi silami uničiti partizanske enote in NOB v celoti. Nemška ofenziva je zajela območje Žumberka z vseh strani. Sodelovali pa sta dve kompletni diviziji in deli drugih enot. Med njimi je bil tudi Romelov korpus, zato je ta ofenziva imenovana tudi Romelova ofenziva. Po tridnevni boj jih so se 13. proleterska brigada in Žumberško-pokupski odred skupaj z bolnišnico prebili iz obroča s precejšnjimi izgubami. Preko Pokolpja so se umaknili na Kordun. Z njimi so se umaknili tudi okrožni komite KP Pokolpja, okrožni komite SKOJ Pokolpja in okrožni NOO Pokolpja, ki pa so ostali v Pokolpju. Od tam so nato vodili delo teh organizacij na območju Žumberka in Pokolpja. Po tem je 13. proleterska brigada zapu-

stila to območje in je odšla v sestav prve proleterske divizije. Nemci so med ofenzivo na območju Žumberka pobili veliko nedolžnih ljudi, žena in otrok, požgali veliko vasi in jih oropali. Toda glavnega cilja uničiti partizanske sile in NOB na tem območju, niso uspeli ostvariti.

Celotno vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja se je po kapitulaciji Italije nastanilo v Soteski. Med nemško ofenzivo jeseni 1943 je vodstvo NOG večkrat zamenjalo kraj bivanja. Nazadnje se je umaknilo na Seč nad Črmošnjicami, nato pa spet v Kočevski Rog, in sicer na Bazo 20. Tu sta CK KPS in IO OF ostala do 19. decembra 1944, ko sta se preselila na Dobljučko goro v Beli krajini.

Glavni štab slovenske partizanske vojske se je po vdoru Nemcev umaknil iz Soteske in prav tako menjaval svoje položaje od Pribišja preko Semiča, Črmošnjic do Dragatuša in vasi med Semičem in Otovcem, dokler se ni jeseni 1944 nastanil na Lokvah pri Črnomlju na Bazi 100.

Ker so Italijani v poletni ofenzivi uničili partizanske delavnice na Podstenicah, so morali partizani poskrbeti za nove, ki pa so v letu 1943 večkrat menjavale kraj delovanja zaradi sovražne nevarnosti. Po nemški ofenzivi jeseni 1943 so v Starih žagah, Novi gori in Divjem potoku nastale različne delavnice: mehanična, usnjarska, čevljarska, krojaška in druge, ki so se tu obdržale vse do njihovega razpusta 27. aprila 1945. leta.

Na Rogu je bilo tudi veliko partizanskih bolnišnic, za katere so v začetku leta 1943 ustanovili enotno vodstvo zdravstvenih postojank. Za roške bolnišnice se je začela uporabljati kratica SCVPB (Slovenska centralna vojaška partizanska bolnišnica). Sedež uprave je bil do decembra 1943 v Jelendolu, od decembra 1943 do aprila 1945 pa v Komarni vasi blizu Črnomlja.

Po vdoru Nemcev na to ozemlje je povsod vladal preplah. V nižinskih vaseh Gorjancev je prebivalstvo prišlo pod pritisk domobranske propagande, ki so te vasi stalno nadzorovali, tako da je bilo tukaj politično delo OF zelo oteženo, vendar pa nikoli ni bilo pretrgano.

Decembra leta 1943 je bilo razpuščeno podokrožje Šentjerneje kakor tudi vsa druga podokrožja v okrožju Novo mesto, območje pa razdeljen na kostanjeviški, šentjernejski in podgrajski rajon. Februarja 1944 so se rajoni preimenovali v okraje in postali okrajni odbori OF. V tem času so propagirali sklepe drugega zasedanja AVNOJ in prvega zasedanja SNOS v Črnomlju, ki je bilo 19. in 20. februarja 1944. Sklepe je ljudstvo z navdušenjem sprejelo in začeli so s pripra-

vami na volitve v krajevne NOO in okrajne Narodnoosvobodilne skupščine (NOS). Na območju Gorjancev so te volitve opravili le v belokranjskem delu Gorjancev, medtem ko drugod zaradi sovražnikovega stalnega nadzora in vpliva njegove propagande to ni bilo mogoče. V ta namen je OF organizirala več sestankov, ki pa so bili le v višje ležečih vaseh.

Po odloku GŠ NOV Hrvatske je bil 2. novembra 1943 formiran štab Žumberško-posavskega sektorja za vodenje akcij enot na območju Žumberka, Pokolpja in Posavine. Na Žumberak je bila namesto 13. proleterske brigade napotena 16. mladinska brigada Jože Vlahović iz 12. slavonske divizije in Žumberško - pokupski odred. Tu so ostali do maja 1944. V Pokolpskem Cerju je bila 8. januarja 1944 formirana brigada Franjo Ogučinac-Seljo. Vse te enote v Žumberku in Pokolpju so odšle v sestav novo ustanovljene 34. divizije NOVH. Mladinska brigada in del Žumberško-pokupskega odreda sta takoj v novembru in decembru 1943 ter v januarju 1944 izvedla več uspešnih akcij proti ustašem na območju Žumberka in proti Samoboru, Jastrebarskem in progi Zagreb—Karlovac. V odgovor na te akcije pa so 392. legionarska divizija, 1. domobranski in 10. ustaški bataljon iz Karlovca in Jastrebarskega napadli enote mladinske brigade in Žumberškega odreda 15. januarja 1944 v Žumberku, vendar so se bili prisiljeni umakniti. Ravno tako je bil odbit napad domobranskih sil iz Jastrebarskega proti Sv. Jani 27. januarja 1944. Napad je sovražnik ponovil 27. februarja na položaje mladinske brigade pri Pribiču in Slavetiću, vendar je bil ponovno odbit. Do 1. maja 1944 sta mladinska brigada in Žumberško-pokupski odred uspešno branila osvobojeno ozemlje Žumberka pred Kozaško in 392. legionarsko divizijo in drugimi ustaškimi silami na tem območju. Takrat se je mladinska brigada preko Pokolpja vrnila v Slavonijo. O silovitosti bojev govori tudi podatek, da je mladinska brigada imela v sedmih mesecih, kolikor je bila na Žumberku, okoli 240 mrtvih in 140 ranjenih borcev. Toda nalogo je uspešno opravila.

V Gorjanskem podgorju pa je bilo prebivalstvo preplašeno po nesreči na Javorovici 16. marca 1944, ko je padel skoraj ves 4. bataljon Cankarjeve brigade, ki je prišel na to območje v začetku februarja 1944. Zato so aktivisti prenehali z večjimi sestanki po vaseh. Možni so bili le še razgovori s posameznimi osebami, s katerimi so aktivisti prihajali v stik. Domobranci in Nemci pa so v tem času intenzivno nadzorovali ves teren in ustrahovali ljudi. Ker tu ni bilo stalnih

enot NOV in POS, so sovražnikovi oddelki nemoteno križarili po terenu in mobilizirali ljudi v domobransko vojsko ter lovili aktiviste OF. Celotno delovanje OF je slonelo na najbolj konspirativnem delu posameznikov, vendar je bilo tako močno, da se je še vedno čutil njen vpliv. Ker domobranci organizacijam OF niso mogli do živnega, so začeli s tako imenovano »črno roko«. Pobijali so pripadnike osvobodilnega gibanja ponoči in to kar na njihovih domovih.

V drugi polovici junija 1944 je sovražnik začel obsežno ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju Žumberka, silam 34. divizije in delom 3. brigade 8. divizije NOVH. Napad se je začel 20. junija pri Sv. Jani. Po hudih bojih so partizanske enote odbile sovražnika in ga prisilile na umik proti Samoboru, Jastrebarskem in Petrovini. Iste sile, okrepljene še z dvema ustaškima bataljonoma, so 27. junija napad ponovile, vendar so se bili po šestdnevnih bojih prisiljeni umakniti v začetne garnizone s precejšnjimi izgubami. Kljub temu pa je sovražnik še vedno napadal in 10. julija 1944 je začel sedemdnevni napad na osvobojeno ozemlje Žumberka od Oštrca do Radovice z dvema polkoma Kozaške divizije, lovskim polkom ter s po eno ustaško in domobransko brigado. V pomoč 34. in 8. diviziji je prišla 15. divizija 7. slovenskega korpusa. Kozakom je 16. julija uspelo vdreti v Metliko in jo delno tudi zažgati, toda že po slabih dveh urah so se začeli naglo umikati iz Bele krajine, ker so jih Gubčeva in dve hrvaški brigadi 8. divizije začeli obkroževati. Hkrati so skušali vdreti v Belo krajino tudi Nemci in domobranci iz Novega mesta. Kljub stalnem artilerijskemu obstreljevanju in podpori tankov jih je okoli Gornje Težke vode in Dolža zadržala Ljubljanska brigada, ki je imela 17 padlih borcev in bork.

Dne 16. julija je sovražnik oropal in zažgal veliko žumberških vasi, vendar se je kljub vsemu moral umakniti iz Bele krajine in Žumberka proti Krašiću in Ozlju.

Po umiku sovražnika je bila opravljena od 15. avgusta do 25. oktobra uspešna mobilizacija za popolnitev operativnih in vojaško zalednih enot. V vasi Žamarje je bila 27. avgusta 1944 iz borcev 2. bataljona Žumberškega odreda in mobiliziranih ljudi formirana Žumberška brigada, ki je odšla v sestav 34. divizije. Iz Žumberškega odreda je bil izločen še del borcev in starešin ter so iz njih formirali še Okičko in Vivodinsko četo ter Samoborsko-jaskanski odred, ki je obstajal do 10. februarja 1945. leta, ko je bila z njim popolnjena Žumberška brigada.

Žumberška brigada je v septembru 1944 branila svobodni ozemlji Žumberka pred vpadi Nemcev in ustašev, v začetku oktobra pa je imela akcije tudi v okolici Zagreba. V novembru in v začetku decembra 1944 je brigada usmerila svojo aktivnost proti Ozlju in Karlovcu. Tako je zavzela sovražno oporišče Zorkovac, tovarno eksploziva Titanik v Mahičnem, s Karlovško in Seljino brigado pa je 10. decembra sodelovala tudi v napadu na utrjeno domobransko postojanko v Horvatih in jo uničila. V tej akciji sta bila porušena tudi most ter proga Zagreb—Karlovac, ki je bila minirana na 286 krajih in popolnoma onesposobljena v dolžini desetih kilometrov. Po teh akcijah je brigada 31. decembra 1944 napadla še nemško oporišče v Bregani.

Zadnji poskus sovražnika, da bi uničil svobodno belokranjsko ozemlje, je bil novembra 1944. Načrt se je imenoval Snežni metež. Uničil naj bi osrednje partizanske ustanove in oskrbovalne baze v Beli krajini. Pohod je sovražnik izvedel iz Kočevja, Novega mesta in iz Ozlja. Dne 14. novembra je novomeški skupini sovražne vojske uspelo z manjšimi silami vdreti v Semič, a se je hitro umaknila v Pribišje, kjer sta jo napadla 12. in Gubčeva brigada. Sovražnik se je komaj rešil v Novo mesto. Kočevski skupini je istega dne prav tako z manjšimi silami uspelo vdreti v Črnomelj, od koder so osebje zalednih partizanskih ustanov in del prebivalstva že prej umaknili na območje Suhorja. Naslednji dan, ko se je sovražnik vračal v Kočevje so ga napadle in razbile enote 18. divizije. Proti Metliki so prav tako 14. novembra krenili tudi ustaši in Nemci iz Ozlja, a jih je pri Jurovskem brodu zavrnil Belokranjski odred. Tako je tudi ta zadnji sovražni poskus, da bi uničili svobodno belokranjsko ozemlje, klavarno propadel.

V okviru preureditve politično-teritorialnih enot NOG v Sloveniji so v oktobru 1944 združili okraja Kostanjevica in Šentjernej v večji okraj Kostanjevica. Sekretar odbora je bil Franc Dragan, sedež pa je imel v Bušinjki vasi v Beli krajini vse do osvoboditve.

Politične razmere pod Gorjanci so se začele izboljševati proti koncu leta 1944, ko se je zaradi porazov nemške vojske na vseh frontah morala med prebivalstvom precej dvignila in so začeli dobivati vse bolj zaupanje v končno zmago NOV. Morala pa je začela vse bolj padati pri domobrancih in njihovih privržencih, kjer se je že začel kazati njihov razkroj. Začeli so begati iz postojank in se skrivati v bližini svojih domov. Nekateri pa so se že tudi začeli prijavljati pri odborih OF. Domobranci so v začetku leta 1945 začeli

priznavati zmago NOV in OF, vendar so kljub temu širili propagando, da bo čez nekaj let spet nova vojna, v kateri bodo partizani popolnoma uničeni.

NOG se je spomladi leta 1945 pripravljalo na zadnje operacije pri dokončnem osvobajanju dežele. Žumberška brigada je v sklopu 34. divizije za osvoboditev države sodelovala najprej v bojih po Pokolpju, potem v Baniji in nato v osvoboditvi Karlovca. Dne 7. maja 1945 se je bojevala s sovražnikom, ki se je umikal v smeri Jastrebarskega, in ki ga je 8. maja osvobodila Seljina brigada. Iste dne je imela Žumberška brigada še hude boje v Plješevičkem masivu ter je 12. maja vkorakala v Samobor. S tem je bilo osvojevano celotno območje Žumberka.

Na drugi strani Žumberka pa je 3. črnogorska udarna divizija 2. jugoslovanske armade na pohodu od Karlovca čez Metliko že 8. maja 1945 vkorakala v osvobojeno Novo mesto. Dne 9. maja zjutraj pa št. 9. in 17. brigada 10. divizije osvobodili še ves preostali del Gorjancev.

Tako je bilo osvobojeno celotno območje Gorjancev in Žumberka. Po štirih letih trpljenja je svobodno zaživel v novi socialistični Jugoslaviji.

Območje Žumberka in Gorjancev je imelo med vojno velik vojaško strateški in politični pomen tako za NOB kot tudi za sovražnika. Prav zaradi tega in zaradi narodnostnega sestava prebivalstva (Slovenci, Hrvati in Srbi) so okupatorji ustvarili umetno tromejo, z dvema okupacijskima oblastema (italijansko in nemško) in tako imenovano NDH, ki so ji dodelili večji del Žumberka. Takoj so začeli utrjevati oblast z nasiljem. Ljudi so preganjali in jih izseljevali v taborišča. V ta namen so poleg oporišč na območju Žumberga in Gorjancev obkolili to območje še z močnimi vojaškimi enotami v približno 20 obrobnih oporiščih. Iz teh so imeli preko 30 manjših in večjih ofenzivnih operacij, da bi uničili partizanske enote in NOG v celoti. Toda vsi njihovi poskusi so imeli za posledico, zaradi enotnosti naroda in vpliva KP, množično opredelitev prebivalstva Žumberka in Gorjancev za NOB.

Prav zaradi tako pomembnega položaja tega območja mu je že od samega začetka vstaje CK KPJ in vrhovni štab NOV prek CK KPH in CK KPS ter glavnih štabov Hrvatske in Slovenije in prek svojih predstavnikov Kardelja in Ribarja posvečal posebno pozornost in pomagal pri razvoju NOB.

Tradicionalna skupnost iz preteklosti kot tudi vpliv KPS in KPH sta pripomogla, da so že od vsega začetka vstaje nastajale prve bojne enote NOV mešanega

sestava prebivalcev Žumberka, Bele krajine in gorjanskega Podgorja. Prav tako od polovice maja 1942, ko so bila prva srečanja med slovenskimi in hrvaškimi enotami na Gorjancih blizu Pogane jame pa do osvoboditve domovine, so gibanje vodili skupno ali v tesnem sodelovanju, od organiziranja skupnih taborišč, štabov in poveljstev do vodenja skupnih bojev. Prav tako so se v partizanskih bolnišnicah na tem območju zdravili slovenski in hrvaški partizani in prebivalci skupaj. Od začetka leta 1943 je bilo to območje skoraj v celoti osvobojeno. Sovražniku je uspelo za krajši čas potisniti partizanske enote samo v velikih ofenzivah. S tem pa so bile ustvarjene tudi možnosti za delovanje KP in SKOJ ter NOO, AFŽ, USAOJ, ZDM, ZSM, Narodne zaščite in ustanavljanje novih enot NOV.

Že od prvih dni vstaje pa do osvoboditve v Žumberku, Beli krajini in Gorjancih sta se v skupnih taboriščih, bolnišnicah, štabih in poveljstvih ter bojih proti tujim in domačim sovražnikom s krvjo kovala bratstvo in enotnost slovenskih in hrvaških partizanov oziroma Slovencev, Hrvatov in Srbov. To je imelo prvenstveni pomen tako med NOB kot tudi danes. Žumberški, belokranjski in gorjanski partizani so bili v številnih enotah NOV po vsej Jugoslaviji, kot so se tudi mnogi iz drugih krajev Jugoslavije bojevali na tem območju.

O pomenu in prispevku ljudi s tega območja v NOB ilustrativno govorijo tudi podatki, da je od skupnega števila prebivalcev, kolikor ga je živel na tem območju leta 1941, v NOB sodelovalo skupaj 8932 ljudi. Samo v enotah NOV je padlo skupaj 1291 borcev. Če k temu dodamo še veliko število izseljenih in odpeljanih v koncentracijska taborišča, kjer so mnogi izgubili življenje, lahko razumemo celotni prispevek prebivalcev Gorjancev in Žumberka za svobodo in osvoboditev, za ustvarjanje nove Jugoslavije, socialistične, samoupravne in neuvrščene skupnosti bratskih narodov in narodnosti, z Josipom Brozom Titom na čelu. Tega prispevka in teh žrtev ne moremo in ne smemo pozabiti.

OPOMBE

1. I. Antonovski, Žumberačko-pokupsko področje u NOR, Vojna enciklopedija, 10. II izdaje, Beograd 1975, str. 766—767. — 2. I. Batašić, Kada i kako smo počeli 1941 u Žumberku, Žumberačke novine, br. 39, za srpanj 1975. — 3. I. Batašić i Dako Predović, Dvadesetgodišnjica našeg oslobođenja, Žumberački kalendar 1965, Zagreb 1965, str. 33—45. — 4. R. Bulat, Žumberak i Pokuplje u NOB, Zagreb 1951. — 5. M.

Brunović, Obroncima Žumberka, Zagreb 1969. — 6. Četvrta godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog Kotara, Pokuplja i Žumberka, HAK, Karlovac 1981 (Zbornik II). — 7. F. Dragan, Podbočje in okolica v NOB 1941—1945, Podbočje 1964. — 8. Druga godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog Kotara, Pokuplja i Žumberka, HAK, Karlovac 1973 (Zbornik 6). — 9. T. Ferenc, NOB na območju sedanje občine Krško, Krško skozi čas, Krško 1977. — 10. Građa za povjest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941—1945, knjiga 1, 1941, Zagreb 1982, knjiga 2 i 3, 1942, Zagreb 1984 i knjiga 4, 1943 (I—V mj.), Zagreb 1985. — 11. Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945, izdanje Vojnoistorijskog instituta, Beograd 1964. — 12. J. Jarc, Kostanjevica in njena okolica v času NOV, Kostanjevica 1953. — 13. I. Jelić, Hrvatska u ratu i revoluciji 1941—1945, Zagreb 1978. — 14. Dr. A. Medvešček in ing. J. Levstik, Gospodarstvo in zdravstvo med NOB na območju Gorjancev, Novo mesto 1975. — 15. M. Mikulić, Samobor i njegova okolina u NOB-i, Samobor u prošlosti i sadašnjosti, monografski zbornik, Zagreb 1970, str. 133—228. — 16. T. Mikulić Gajdaš, Sjećanja i zapisi iz NOB-e, Zagreb 1967. — 17. G. Milašinić, Sjećanja na najteže dane (Pregled kronoloških podataka o događajima NOB-e u Žumberku 1941—1945), Žumberačke novine, br. 54 do 57, 1981—1982. — 18. J. Penca, Zapiski o NOB na području KS Kostanjevice in Podbočja, Ljubljana 1974. — 19. D. Pekić, Žumberak u NOB-i, »4. jul«, od 21. V. do 4. VI 1968. godine. — 20.

Prva godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog Kotara, Pokuplja i Žumberka, HAK, Karlovac 1971 (Zbornik 3). — 21. I. Pirković, Vstaja pod Gorjanci, Ljubljana 1967. — 22. T. Radošević, Trinaesta proletarska brigada »Rade Končar«, Beograd 1984. — 23. D. Suhi, Italijanska ofenziva na Gorjance, Borec 1972, št. 12, str. 671—684. — 24. S. Sunajko, Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot 1941—1945, Ljubljana 1971. — 25. J. Šajatović Miki, Neka sjećanja iz NOB-a u Žumberku od 1941 do oslobodenja, Žumberačke novine, travanj 1972. — 26. A. Štampohar, Iz revolucionarne preteklosti na območju Gorjancev 1918—1941, Novo mesto 1983. — 27. N. Tončić, Za slobodu, Kaj 9-11/1976, str. 27—39. — 28. M. Vajdić, Po dragemu kraju — Ozaljsko područje, Kaj 9-11, Zagreb 1976, str. 47—99. — 29. M. Vidović, Ustanak u općini Kalje, 1941—1942. u svedočenju učesnika NOB-e, Zbornik sećanja, knjiga 7, Beograd 1975, str. 281/288. — 30. R. Vogrič, Boj Belokranjcev, Ljubljana 1973. — 31. Završne operacije za oslobodenje Jugoslavije 1944—1945, izdanje Vojnoistorijskog instituta, Beograd 1957. — 32. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda, Tom V, kaj. 1—34, Borbe u Hrvatskoj 1941—1945, Izdavač Vojnoistorijski institut, Beograd 1952—1966. — 33. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda, Tom VI, kaj. 1— , Borbe u Sloveniji 1941—1945, Izdavač Vojnoistorijski institut, Beograd 1952—1966. — 34. Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR-u jugoslovenskih naroda, Izdaje Sanitetska uprava JNA, kaj. 2, Beograd 1952.

SLOVENSKA LOKALNA INDUSTRIJA V PRVEM PETLETNEM GOSPODARSKEM NAČRTU (1947—1951)

JOŽE PRINCIC

V letu 1946 so se v Jugoslaviji začele intenzivne priprave za korenito spremembo gospodarskega življenja. Zvezni organi so izdali vrsto uredb in zakonov, ki so označevali začetek sistematičnega uvajanja plana v vse panoge gospodarstva in uprave ter predstavljali osnovo za oblikovanje petletnega gospodarskega načrta. Eden izmed temeljnih zakonov je bil Splošni zakon o državnih gospodarskih podjetjih, saj je opredelil značaj, vlogo in način poslovanja operativnih upravnih voditeljev, njim podrejenih podjetij in ustanov ter razdelil državna gospodarska podjetja na podjetja splošno državnega (zveznega), republiškega in lokalnega pomena.¹

Državna gospodarska podjetja lokalnega pomena so bila razvrščena v naslednje kategorije: proizvajalna, obrtna in storitvena, kreditna, kmetijska, trgovska, gradbena, komunalna, podjetja za upravo stanovanjskih zgradb.² Ker je bil cilj in poglavitna zahteva načrtnega gospodarstva »ustvarjanje novih gospodarskih dobrin«, so se proizvajalna podjetja imela za temeljno kategorijo lokalnega gospodarstva.³ Praviloma so v to kategorijo sodila industrijska in rudarska ter tista obrtna podjetja, ki so imela serijsko proizvodnjo določenih predmetov.⁴ Običajno pa so v to kategorijo, ki so jo največkrat imenovali lokalna industrija, uvrščali tudi tiste obrate in delavnice kmetijskih zadrug, ki so imeli